

УДК 94 (477.87) „1262/1515”

КОРОЛІВСЬКИЙ ЗАМОК «НЬОЛАБ» У ДЗЕРКАЛІ ДЖЕРЕЛ (1262 – 1515)

Міговк Р. Ю. (Ужгород)

У статті досліджено розвиток замку «Ньолаб» між 1262 – 1515 роками, що розташований у смт. Королево, яке належало до колишнього комітату Угоча. У роботі детально проаналізовано документи, літературу, матеріальні джерела й споріднені з темою найважливіші історичні праці.

Ключові слова: замок «Ньолаб», Королево, Угоча, володар, замковий капітан.

Після монголо-татарської навали у 1241 році на території Угорщини розпочалося будівництво кам'яних замків. У прикордонних областях на стратегічно важливих місцях будувалися нові фортеці. Замок «Ньолаб» належав до тих замків, чиєю функцією був захист кордону. Розташований біля Королево на самотній вершині пагорба, замок був найважливішим захисником Угочанського комітату і верхньої течії Тиси. Після занепаду Вишківського замку, коли Хустський замок ще й не був збудований, судноплавство на Тисі, головним чином доставку й контроль солі, забезпечував замок «Ньолаб». Королево успішно могло зупинити біля Хустських воріт наближення ворогів з напрямку Торунського перевалу, вздовж річки Ріка. Другою важливою причиною, був власне контроль за р. Тиса, яка протікає від замку за 300-400 метрів.

Метою дослідження є аналіз історії королівського замку «Ньолаб», зокрема писаних й матеріальних документів та аналіз друкованих творів з вищезгаданої проблеми.

Початком історіографії замку «Ньолаб» можна вважати кінець XIX століття. Праця Андраша Комаромі «Nyulábvár ás uradalma» (Замок «Ньолаб» і його маєток») [9] охоплює історію замку та його володіння, яка з того часу слугує основою інших споріднених з темою досліджень. Протягом XX століття не були відомі інші праці, присвячені вивченню виключно історії замку [6; 7; 15]. І лише на початку XXI століття побачили світ новіші видання, які оперують археологічними даними [17].

Перша згадка про Королево датується у письмових джерелах 1262 роком. Документ, що згадується як «domus regalis», свідчить, що тут

бував король [9, с. 17; 14, с. 182]. На думку Андраша Комаромі, угорські королі часто полювали в угочанських лісах і для забезпечення власних зручностей побудували будинок з дерева [9, с. 18]. Власне й латинське найменування «domus regalis» також про це свідчить, точніше про звичайний, ймовірно збудований з дерева, будинок. У 1272 році Іштван V надає тутешнім мешканцям, у більшості саксам, привілеї: hospites nostri de villa Felzaz, apud domum nostril videlicet in Ugocha constituti [9, с. 17]. У привілеях була потреба тому, як вважає Комаромі, що король надзвичайно використовував робочу силу тамтешніх мешканців. В цьому випадку можна припускати й те, що будівництво замку могло розпочатися вже у період правління Іштвана V. На думку Комаромі, замок «Ньолаб» міг будуватися під час громадянської війни Ласло IV і Андраша III. На підтвердження цієї думки, дослідник згадує видану королем Ласло 18 червня 1290 року грамоту, якою король призначає Убульфю Мігая (Ubulfia Mihályt) наджупаном комітату, і наказує дворянам, кріпакам і всім людям, які належали до замку, завжди підкорятися йому і його двом синам: «Згідно наших знань, це перший і єдиний документ, у якому йдеться про угочанських кріпаків і мешканців замку, й напевно аргумент у історичних пам'ятках про попереднє існування замку «Ньолаб» [9, с. 19]. Інші дослідники виникнення замку визначають між 1272 – 1315 роками [6, с. 216]. Через відсутність офіційних документів, з'ясувати точний час побудови замку дійсно важко. Андраш Комаромі наводить документ датований 18 червня 1290 року, у якому згадуються мешканці замку в комітаті Угоча [9, с. 19]. На нашу думку, замок розпочали буду-

вати за правління Іштвана V, а в період перебування при владі Ласла IV чи пізніше, за Андраша III, будівництво було завершено.

Королівський замок «Ньолаб» протягом свого існування часто змінював господарів і пережив багато битв. Після його побудови, напевно, належав королеві. Про це свідчить документ, датований 7 вересня 1307 року, в якому зазначається, що король Кароль Роберт дарує місто Севлюш Угочанського комітату синові Томаша, який був керівником цього комітату, Боршо Беку. У документі не зазначено, що замок належить до дарунку або ж є його частиною. З наступного року відомий документ, у якому згадується Севлюшський кастелян, точніше син Мігая Іштван, який був господарем відбудованого Севлюшського замку. Борша Беке влітку 1314 року виступив проти Кароя Роберта. Пал Енгел вважав так: «Найпростіше, якщо це повстання якимось чином зіставимо із засіданням парламенту, яке тривало протягом серпня-вересня 1314 року» [7, с. 254]. За його припущенням, на цьому засіданні розпочалося протистояння між королем і його дворянами. Боршо Беке захопив замок «Ньолаб», де, заручившись підтримкою угочанських шляхтичів, воював проти короля. Облога з великою ймовірністю могла відбуватись весною 1315 року, у якій взяли участь шляхтичі з комітатів Унг і Берег, очолював яких Томаш Мештер, мукачівський дворянин. Замок «Ньолаб» відбудували і, ймовірно, його отримав Томаш Мештер разом із комітатами Берег і Угоча. У одному документі від 25 листопада 1320 року згадується про відбудову замку «Ньолаб» [14, с. 193; 1, с. 42]. Цей запис Комаромі датує 1315 роком, але не обгрунтовує зміну дати [9, с.22]. Від Томаша Мештера заново відбудований замок король забрав, і поділив між іншими дворянами [9]. Замок «Ньолаб» до тих пір був важливий для короля, поки не побудували приблизно у 1350-х роках Хустський замок.

15 грудня 1355 року села, що належали до замку «Ньолаб», Великі Саси (Сасово), Королево, Ардів (Feketeadó) і Веряця, а саме їхнє населення звернулося до короля Лайоша, щоб він надав їм наступні привілеї: «Згадані королівські піддані і кріпаки між собою вільно можуть вибрати голову села і приходського священика, кого захочуть, за винятком Нодьсаського приходу, який король і надалі залишає для себе і своїх наступників... У якості подарунку у ці ж дні своєму губернатору дарують бочку пива, два тістечка, одну курку... Парохіальні церкви можуть існувати за попередніми домовленостями, без втручання ньолабських управляючих. Жолудеві ліси, гори, води, струмки і рибні ставки – за винятком королівських прав – так само використовують як і до цього часу...» [16, с. 65]. З документу зрозуміло, що для короля й надалі

важливим залишався замок «Ньолаб» і прилеглий до нього маєток, адже у перерахованих господарських й адміністративних питаннях, тамтешні мешканці наділялися значними привілеями. 28 грудня 1357 року королева Ержибет надіслала наказ Оліверу Мештеру, котрий був губернатором комітату Угоча та кастеляном замку «Ньолаб», що через видані королем привілеї забезпечується населення чотирьох сіл [16, с. 70].

Після побудови Хустського замку, який захищав п'ять марамороських королівських міст і при нагоді міг захистити й населення 3-4 комітатів, замок «Ньолаб» відійшов на другий план [9, с.25]. Тому 20 серпня 1378 року король Нодь Лайош подарував замок переміщеним з Молдови синам воєводи Саса, які вже володіли й марамороською посадою губернатора. На думку Комаромі: «Воєвода Дарк був жорстокою, хижою людиною, котра анітрохи не переймалася наданими кріпакам королівськими привілеями й забезпечувала тільки свою вигоду, а не їхню... Очевидно, що старі королівські гості переважно у цей час переселилися з провінції «Ньолаб» і знайшли нові місця проживання в інших марамороських королівських містах. Володарі земель поселили на їхні місця частково власних румунських кріпаків, частково прибувших у той час рутенів» [9, с. 27; 15, с. 182]. Незабаром воєвода Дарк захопив і посаду угочанського губернатора. У 1396 році у воєводи Дарка була спірна справа з Нодьмігаї Яношом, котрий претендував на ті 10 бочок вина, якими Севлюш був зобов'язаний щороку сплачувати податок замкові «Ньолаб» [9, с. 28]. Суперечка тривала до тих пір, поки король у 1399 році подарував Севлюш Петру Перені, що був великим кредитором короля [9].

Згідно документу від 25 червня 1402 року [12, с. 207], внуки воєводи Саса пересварилися після смерті воєводи Дарка через маєток замку «Ньолаб», який перебував у володінні синів воєводи Дарка Дьордя, Шандрінуса і сина Яноша Ласло. Сини хотіли привласнити маєток замку, тому звернулися до короля Жигмонда з проханням справедливо їх розсудити. Король запропонував, щоб воюючі сторони показали дарчі листи, але це не могла забезпечити жодна із сторін [9, с. 29]. Ймовірно, що ці листи зникли. Петро Перені, позаяк сини воєводи Дарка не змогли показати дарчі листи, попросив замок «Ньолаб» собі [9, с. 30]. 12 березня 1405 року король офіційно подарував замок «Ньолаб» і належні йому маєтки Петру Перені [3, с. 77]. На нашу думку, цьому сприяв і той факт, що сім'я Перені, як відомо, у багатьох випадках забезпечувала позики королю. Вже 24 червня 1405 року через це між Петром Перені і вдовою воєводи Дарка виникла суперечка за маєтки Терешеш [3, с. 81].

У цьому випадку король знову вирішив питання на користь Петра Перені.

Петро Перені переселився у замок «Ньолаб» і вже звідти керував комітатом і маєтками. Про це свідчить і те, що 25 березня 1416 року, 6, 9 і 19 березня 1418 року він відправляв із замку «Ньолаб» листи, які стосувалися окремих суперечливих і адміністративних справ [11, с. 429-440; 10, с. 466].

У цей період замок «Ньолаб» і навколишнє господарство процвітали, адже це була хороша пшенична і виноградна провінція [9, с. 31]. Наступним відомий документ з 1423 року, у якому Петро Перені видає наказ своїм перевізникам, щоб вони не обкладали митом його людину на ім'я Олаг Міклош, котрий перегаляв коней з Пешту до замку «Ньолаб» [5, с. 258; 2, с. 279]. Згаданий документ дає підстави вважати, що належні до ньолабського замку маєтки займалися розвинутою торгівлею, у тому числі й комітат Угоча. Згодом з'ясувалося й те, що замок функціонував не тільки як фортеця, а й був адміністративним центром та вузловим пунктом торгівлі.

Між синами Дарка і сім'єю Перені і надалі тривало протистояння. У 1424 році Петро Перені помер, і тоді сини воєводи Дарка Дердь і Шандрінус захотіли повернути замок «Ньолаб». 28 серпня 1424 року Ласло Пап від імені синів Дарка перед варадською конвенцією звернувся до короля Жигмонда, щоб він замок «Ньолаб» і належні до нього маєтки не дарував синам Петра Перені Яношу і Мікловшу» [16, с. 129]. Але король не взяв до уваги це прохання.

Сини Петра Перені, на противагу своєму батькові, не вміли добре господарювати, бо незабаром замок «Ньолаб» віддали під заставу [9, с.31]. 20 жовтня 1447 року Міклош Перені перед варадським головою протестує проти застави замку «Ньолаб» [16, с. 229]. Комаромі пише про це так: «У цей час замок «Ньолаб» грав досить безславну роль. Ймовірно він був гніздом грабіжників і володарі замку, під час володіння Міклоша Перені – Ласло Дочо і Мойзес Фанчікої, разом із озброєними слугами безкарно господарювали у всьому комітаті» [9, с. 33]. Про це повідомляє Янош Гуняді у листі до угочанської влади від 25 березня 1451 року. У ньому він просить розслідувати злочин, вчинений синами Перені, котрі вкрали документи на право власності з севлюшського будинку вдови Яноша Товта і спалили їх у замку «Ньолаб» [4, с. 87-88].

21 липня 1471 року сини Яноша Перені Йоб і Габор перед лелеською конвенцією відплатили 32 тисячі форинтів застави Баторіям [9, с.32; 16, с. 263]. Замок «Ньолаб» знову повернувся на офіційних правах власності до сім'ї Перені.

Після смерті короля Матяша сім'я Перені швидко просувалася по кар'єрній драбині і їм

вдалося навіть посилити свою владу. Цей факт підтверджує і те, що аж до селянського повстання 1514 року жоден документ не згадує про замок «Ньолаб». Про випадок селянського повстання у замку «Ньолаб» відомо з листа угочанської влади до короля Уласла, датованого 15 травня 1515 року [4, с. 75-77]. З документу випливає, що повсталі селяни готувалися до облоги замку «Ньолаб», вони зносили солому і дерева й підпалили їх перед замковою брамою. На думку обвинувача, селяни підпалили замкову браму за намовою Шашварі Вьорьош Гергеля. Бенедєку Чому і Пийтерфалві Жупан Палу вдалося таємно пробратися у Хустський замок і повідомити його охоронців про облогу замку «Ньолаб». Селяни дізналися про це і, боячись нападу сім'ї Перені, відступили від фортеці [9, с.37].

Але ж як міг виглядати замок? За відсутності середньовічних малюнків більшість даних відомі з археологічних розкопок. Археологи Ужгородського національного університету між 2007 і 2011 роками проводили археологічні розкопки закарпатських замків і їхніх маєтків. Серед інших досліджували і замок «Ньолаб». Про географічні особливості замкової гори було сказано вище. Замкову гору оточують Чорна і Оаш гори. Замок розташований на 52-х метровій висоті з північного боку гори на вершині крутого схилу. Він мав 52 метри довжини і 47 метрів ширини. За 30 метрів від замку був виритий захисний рів. На південному боці гори на досить крутому схилі була розташована сторожова вежа. Вона була трикутної й охороняла дорогу до замку [17, с.213]. Сам замок складався з двох частин: із нижнього замку й верхнього замку. Вхід у замок знаходився у південно-західній нижній частині замку, звідси можна було також потрапити й у верхню частину замку. Між нижнім і верхнім замком різниця у поверхах складала 3-4 метри. Товщина стін становила 2-2,5 метри, а висота – до 10 метрів.

Точна дата побудови королівського замку «Ньолаб» і надалі залишається невідомою. Документ, який би засвідчував початок будівництва замку, протягом стількох років або загубився, або знаходиться десь у ще не опрацьованих матеріалах якогось архіву. На нашу думку, замок був побудований у 1290-х роках. Погоджуємось з думкою Андраша Комаромі стосовно того, що для короля «Ньолаб» був важливий до побудови Хустського замку, але як другорядна захисна лінія міг залишатися важливим і надалі, адже ще у 1355 році було надано привілеї всьому належному до замку населенню. Зі зміною династій замок потрапляє у володіння дворянських родин. У 1376 році воєвода Дарк отримує замок «Ньолаб», а згодом, у 1405 році, остаточно володарем замку стає родина Перені. Для детальнішого вивчення історії замку є потреба у подальшому

дослідженні архівних і археологічних матеріалів.
У наступних працях досліджуватимемо історію

розвитку замку «Ньолаб» та його суспільно-
культурну роль у 1515-1674 роках.

1. A nagykállói Kállay-család levéltára I. kötet. – Budapest, 1943. – 585. old.
2. Bakács István. Iratok Pest megye történetéhez. Oklevélregeszták, 1002–1437. (Pest Megye Múltjából sorozat 5). – Budapest, 1982. – 532. old.
3. Tóth C. Norbert. A leleszi konvent statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I.-II. kötetéhez) (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai II. Közlemények 36). – Nyíregyháza, 2006. – 124. old.
4. Tóth C. Norbert. Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 – 1526). – Budapest, 2006. – 123. old.
5. Tóth C. Norbert. Zsigmondkori oklevéltár X. (1423) / (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43). – Budapest, 2007. – 718. old.
6. Csorba Csaba. Rejtélyes Váraink. – Budapest, 2001. – 489. old.
7. Engel Pál. Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. – Budapest: Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1990. – 354. old.
8. Géresi Kálmán. A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára IV. – Budapest, 1887. – 614. old.
9. Komáromi András. Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások. – Ungvár, 2001. – 179. old.
10. Mályusz Elemér, Borsa Iván. Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) / (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27). – Budapest, 1997. – 850. old.
11. Mályusz Elemér, Borsa Iván. Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–18) / (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 32). – Budapest, 1999. – 819. old.
12. Mályusz Elemér. Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410): Első rész (1400–1406) / (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3). – Budapest, 1956. – 658. old.
13. Nagy Imre. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. (1301–1321). – Budapest, 1878. – 678. old.
14. Nagy Imre - Deák Farkas - Nagy Gyula. Hazai oklevéltár 1234-1536. – Budapest, 1879. – 473. old.
15. Szabó István. Ugocsa megye. – Budapest, 1940. – 271. old.
16. Tringli István. A Perényi család levéltára 1222–1526 / (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.). – Budapest, 2008. – 509. old.
17. Прохненко И.А., Мойжес В.В., Гомоляк Е.М. Результаты исследования Королевского замка в 2011 году // Карпатика. – 2011. – Выпуск 40. – С. 213 – 233.

РЕЗЮМЕ

КОРОЛЕВСКИЙ ЗАМОК «НЬОЛАБ» В ЗЕРКАЛЕ ИСТОЧНИКОВ (1262-1515)

Миговк Р. Ю. (Ужгород)

В статье исследовано развитие замка «Ньолаб» между 1262-1515 годами, расположенного в пгт. Королево, принадлежавшее к бывшему комитату Угоча. В работе подробно анализируются документы, литература, материальные источники и родственные с темой важнейшие исторические труды.

Ключевые слова: замок «Ньолаб», Королево, Угоча, обладатель, замковый капитан.

SUMMARY

KOROLEVO CASTLE «NYALAB» IN THE MIRROR SOURCES (1262-1515)

R. Mihok (Uzhhorod)

The article examines the development of the castle "Nyalab" between 1262-1515 years, which is situated in the village. Korolevo, which belonged to the former comitat Uhocha. In this paper, a detailed analysis are documents, material sources and related to the theme of the major historiographical works.

Keywords: castle "Nyalab", Korolevo, Uhocha, ruler, captain of the castle.